

II. Meşrutiyet'in İlanında Halk Unsuru

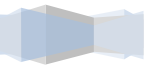
İsmail Küçükkılınç

Ankara, Cedit Neşriyat, 2011, 415 sayfa, ISBN: 978-975-7352-28-0

Ömer Şerif TURAN*

Üzerinde yaşayıp hayatımızı devam ettirdiğimiz ve nesilden nesile ilerlediğimiz Anadolu toprakları kadim bir tarihe ev sahipliği yapmıştır. Bu ev sahipliği hem müspet hem menfi manada birçok olaya şahitlik etmiştir. Nitekim geçmişte meydana gelen her olay veya her olgu coğrafyanın da etkisi altında istikbale doğru neşvü nema bulmuş ve dallanıp budaklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da Anadolu'nun ev sahipliği yaptığı büyük bir siyasi güçtü. Daha veciz bir ifade ile Anadolu bu siyasi gücün kalbiydi. Anadolu'nun çevresinde bulunan diğer komşu coğrafyalarda Osmanlı'nın gücünden nasibini almıştı. Elbette Osmanlı'da bütün fani oluşumlar gibi beşeriyetin kanunlarına tabiydi. En nihayetinde zaman XX. yüzyıla doğru hızla akarken, dünya üzerinde siyasi ve iktisadi olarak güç üreten ve bu güç ile bütün coğrafyaları etkisi altına almaya çalışan Batı âlemi Osmanlı'nın da değişiminde büyük rol oynamıştı.

* Yüksek lisans öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.

Tanıtacağımız, İsmail Küçükkılınç'ın "*II. Meşrutiyet'in İlanında Halk Unsuru*" isimli kitabı modernleşme sürecine giren Türkiye Tarihi hakkındadır. Yazara göre Meşrutiyet sonraki kuşaklara İmparatorluğun kalbi sayılan toprakları değil ama devletin bekasının Anayasa ile temin edileceği düşüncesini miras bıraktı. 1921 Anayasası vatanın kurtuluşuna, 1924 Anayasası ise yeni bir rejimin kökleşmesine öncülük etmişti. 1961 Anayasası da aynı cihetle değerlendirilebilir. 1921 Anayasasından sonra hakkında en fazla özgürlük vurgusu yapılan 61 Anayasasının böyle bir imkânı tanıyıp tanımadığını bir tarafa bırakacak olursak, kabulü öncesinde bu düşüncenin belirleyici olmadığı da söylenebilir. Zira 24 Anayasası hem Atatürk'ün, hem de İnönü'nün anayasasıydı. Yazar bunu yazmanın söylemekten daha sıkıntılı olduğunu ifade ediyor. Sebebi ise ülkemizdeki ve tarihimizdeki anayasal gelişmelerde halk unsurunun bulunmamasıdır. Hem 61 Anayasasının hem 82 Anayasasının halk oylamasında desteğe mazhar olması, onaylanması, hazırlanmasına yönelik arkasında halk desteği olduğu anlamına gelmemektedir.

Kitabın yazarı İsmail Küçükkılınç 1994'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Aynı sene üniversitenin Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başlamıştır. Bir hukuk fakültesinde dil ve bilim birincisi olarak Anayasa Hukuku asistanlığını kazanmasına rağmen önceki senelerde mezun olduğu lisenin imam hatip lisesi olduğunun yetkililerce öğrenilmesi üzerine haksızlığa uğramış ve ilk sene tüm derslerini başarıyla vermesine rağmen yüksek lisans eğitimine ara vermiştir. 2009 senesinde aften istifade ederek tezini tamamlamıştır. Bu tez 2011 senesinde Cedit Neşriyat tarafından *II. Meşrutiyet'in İlanında Halk Unsuru* unvanıyla basılmıştır. Kısa adı "Darbeleri Araştırma Komisyonu" olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Araştırma Komisyonu'nda uzman olarak görev almıştır. Yazarın çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayımlanmıştır.

Kitap kısa bir önsöz (s. 11-12) ile başlıyor. Kitabın içeriğine hazırlık mahiyetinde bir giriş (s. 13-23) yazısı ve bütün meseleleri toparlayıcı mahiyette kısa bir sonuç (s. 403-404) yazısına ilaveten 39 bölümden oluşan 5 kısma ayrılmıştır. Birinci kısım *Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf ve Halkın Hukukî Durumu* (s. 25-39); İkinci kısım *Osmanlı Devletinde Anayasal Gelişmeler ve Halk İlişkisi* (s. 45-161); Üçüncü kısım *Meşrutiyet İçin Yeni Bir Mücadele: Jön Türklük* (s. 169-233); Dördüncü kısım *II. Meşrutiyet'in İlanına Etki Eden Faktörler* (s. 245-332); Beşinci kısım *II. Meşrutiyet'in İlanı ve Sonrası* (s. 343-384) başlıklarıyla sunulmuştur. Kitapta sonuç bölümünü takiben Kaynaklar (s. 405) başlığı altında yararlanılan bütün kaynaklar kitaba konulmuştur.

Yazar kitabın giriş (s. 13-23) bölümünde son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin meşrutiyeti açıklayan şu cümlelerine yer vermiştir:

"Devlet'in idare-i umûr-ı mesâlihi için lâzım gelen kavânîn ve nizâmâtın tanzîm ve icrâsı yakın vakitlere kadar hükûmete ait vezâifden addoluna gelmiş ise de hâiz-i kasab-üs-sabak-ı terakkî olan Avrupa ümem-i mütemeddimesi tanzîm-i kavânîn vazîfesini bi't-tefrik a'zâsı ahâli tarafından müntehab ve meb'ûs ve 'kuvve-i teşrî'yye' nâmiyle ma'rûf bir hey'ete tevdi etmişler ve hey'et-i

hükûmeti 'kuvve-i icrâiyye' nâmıyla ahkâm-ı kavanîn ve nizâmâtın tatbik ve icrâsı vazîfesiyle mükellef kılıb kuvve-i teşrî'yyeye kuvve-i icrâiyyenin ef'âl ü harekâtını kontrol etmek hakkını da vermişlerdir. 'Meşrûtiyyet' tesmiye olunan usûl-i nevîn-i hükûmetin sûret-i tatbikiyyesi bundan ibârettir."

Yukarıdaki tarife göre meşrutiyetin geçerli olduğu sistemde, 1. Yasama faaliyeti, halk tarafından seçilmiş ve yasama organı adını alan bir heyete tevdi edilmiştir. 2. Yasama organının çıkardığı yasaları uygulamakla yükümlü olarak bir hükümet bulunmaktadır. 3. Yasama organı, yürütme gücünü kontrol etmektedir. Meşruti sistemde yürütmenin başı 'monark'tır. Memleketimizde, geçmişimizde ayrılıkçı nitelik taşımayan toplumsal olaylarla anayasal faaliyetler arasında bir paralellik kurmak adeta imkânsız gibidir. Tarihimizdeki toplumsal olaylar, isyan ve kalkışma boyutuna vardığında bile siyasi şekil ve boyut kazanmamıştır. İstisnai fakat elli atmış yıl boyunca süregelen Celali İsyancıları dahi rejime ve devlete yönelik bir hareket değildi.

Birinci kısım *Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf ve Halkın Hukukî Durumu* (s. 25-39) ana başlığı altında başlıyor ve sırasıyla *Yönetici Sınıf ve Hukukî Durumu* (s. 29-34), *Halk ve Hukukî Durumu* (s. 35-38), *Yeni Bir Sınıf: A'yân* (s. 39-43) başlıklı yazılardan meydana geliyor. Kısaca ifade edecek olursak ilk bölümde Osmanlı toplum yapısı ve sınıflar incelenmiştir. Geleneğinde devletle çatışma olmayan, İslamiyet'le birlikte devlete itaatin bir inanç haline geldiği Türklerde ve hemen hemen aynı inanç ve düşünce iklimine mensup Müslüman unsurlarda isyan ve kalkışma aynı zamanda dini bir sorun teşkil ediyordu. Gelenekte sultana huruç etmek vardı ve fakat bunun meşruiyeti, ancak sultanın dinden ve adaletten uzaklaşmasına bağlıydı. Sultanlık müessesesinin devam ettiği sürece aynı zamanda dini bir tarafı hilafet olan bu kurum, kalkışmayı bir kenara bırakalım, çoğu zaman eleştiriden de beriydi. Bu sebeple 1876 Kanun-i Esasisi'nin bir bakıma düşünsel temelini meydana getiren Yeni Osmanlılık hareketinin kaynağı Kuran ve dini kurumlardı. Fakat teorik arka plan nereye dayanırsa dayansın anayasa halktan kopuk ve sınırlı sayıda aydın bürokratin arzusuydu.

İkinci kısım *Osmanlı Devletinde Anayasal Gelişmeler ve Halk İlişkisi* (s. 45-161) ana başlığı altında Osmanlı Devleti'ndeki anayasal gelişmeler halk unsuru öncelenecek ele alınmıştır. Anayasa veya anayasal nitelikteki metinlerde halkın bu yönde bir talebinin olup olmadığı incelenerek Sened-i İttifak dışında tüm bu metinlerin belli bir unsurun, Hıristiyanların özerklik veya ayrılık taleplerinin engellenmesi için ilan edildiği ileri sürülmüştür. Anayasal gelişmelerle yabancı büyük güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan nüfusa nüfuz etme çaba ve çatışmalarının birebir ilgisi olduğundan bu konu da gereği kadar incelenmeye çalışılmıştır. Yazar Türklerin imparatorluğun en sıkıntılı unsuru olmasına rağmen ihtilala destek vermediğini düşünüyor. İhtilâlın vuku bulması ülke vatandaşları gibi büyük devletleri de şaşkına çevirmiştir. Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan yayınlar ve propagandaların halk üzerindeki tesiri, aslında Meşrutiyetin ne olduğunun hiç bilinmediğine de işaret etmekteydi. Halk, Meşrutiyete farklı anlamlar yüklemekteydi. Meşrutiyet, halka göre vergi memurundan kurtulmak ve vergi ödememektir. Mesela bir borçlu sabah uyanınca borcundan

kurtulacak, açıkta kalan biri memuriyete dönecek, köylüler parasız çift hayvanı alacaktı. Bu bakımdan ilânı müteakip ilk zamanlarda devletin vergi gelirlerinde ciddi bir düşüş gözlemlenmişti.

Üçüncü kısımda *Meşrutiyet İçin Yeni Bir Mücadele: Jön Türklük* (s. 169-233) ana başlığı altında meşrutî rejim için mücadele eden Jön Türkler ve bir halk ihtilalı girişimi olduğu iddia edilen Erzurum Olayları ele alınmıştır. Özellikle Erzurum Olayları'nın abartıldığı şeklinde bir sonuca varılmaktadır. Küçükkinç'a göre Jön Türkler ve İttihatçıların bütün bu olanlara rağmen meşrutiyeti yine de devletin kurtuluşu ve istikbali için tek çare olarak görmelerinin sebebi, bir yıldan biraz daha fazla süren bu sistemin yeterince denenmiş olmamasıydı. Onlara göre anayasal monarşi bütün dertlere çare olacakken müstebit padişahın istibdada meyyal kişiliği nedeniyle son bulmuş, ülke istibdat idaresiyle yönetilmeye devam ettiği için Hıristiyan unsurlar da, rahatsızlıklarını özerklik ya da bağımsızlık şeklinde açığa vurmaya devam etmişlerdi. Kanun-i Esasi yürürlüğe girerse, bütün bu girişimler akim kalacaktı. 1908 İhtilalı bu ümitle gerçekleştirildi. Bu ihtilal, korkuyla ümidin birbirine karıştığı bir hareketin adıdır. Parçalanma korkusu, meşrutiyetin iadesi ümidini besliyordu, fakat korkunun da ümidin de karşılık bulunduğu tabaka halk değil, asker-sivil bürokratların oluşturduğu Terakki ve İttihat Cemiyetiydi. Anayasa, yine bir özgürlük değil, devletin bekası sorunuydu. Ümidin gerçekleşmesi, korkunun da gerçekleşmesine engel olamadı ve devlet, parçalanmakla eşanlı bir kadere mahkûm edildi. Sonuç, istibdattan daha da kötüydü. İstibdadın elde tuttuğu yerler, istibdatla kaybedileceği endişesiyle ilân ettirilen meşrutiyetle birlikte kaybedildi.

Dördüncü kısımda *II. Meşrutiyet'in İlânına Etki Eden Faktörler* (s. 245-332) ana başlığı altında esas itibarıyla II. Meşrutiyet'in ilânında belirleyici olan faktörler incelenmekte, Makedonya'nın coğrafi, dini, etnik yapısı hakkında bilgi verilmekte, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin (OHC) kuruluşu, üçüncü ordu, reformlar, Reval Mülakatı ve Firzovik Toplantısı ele alınmaktadır. Makedonya'daki dini ve etnik unsurların mücadeleleri ve bölgeyle ilgili tasavvurları Meşrutiyet'in ilânına etki eden sebeplerin başında gelmekle birlikte, sonraki gelişimiyle Meşrutiyeti hedef alan tek kitlesel hareket Firzovik Toplantısıdır. Bu toplantının gerçekleşme sebebi, toplantının yapıldığı bölge, toplantıya katılanların tümünün Arnavut oluşu ve toplantıya etki eden psikolojik Saikler diğer olaylardan bağımsız incelendiğinde yazar, Firzovik Toplantısı'nın Meşrutiyeti gerçekleştirmeye yeterli bir halk hareketi olarak değerlendirilmesinin gerçekçi bir yaklaşım olmadığı kanaatinde. Yazara göre anayasa alttan gelen, halkın daha fazla özgürlük ve yönetime katılım talebinin bir sonucu olmamıştı. Yabancı büyük devletleri, askeri ve teknik sahada gelişmiş, ilerlemiş devletlerdi ve birçoğu anayasalı monarşilere malikti. Büyük devlet olma yolunun meşrutî bir rejimden geçtiği düşüncesi, ülke topraklarında test edilmeye, beklemeye tahammül gösteremeyecek kadar hayati ve zaruri bir siyasi ihtiyaç telakki edilmişti. Osmanlı gibi çok sayıda dini, etnik unsurdan oluşan bir devletin bu sisteme uygun olup olmadığı ciddi tartışma konusu dahi olmadan, meşrutî sistemin devletin yegâne kurtuluş çaresi olduğu öyle bir inanç haline geldi ki, bu sisteme karşı olanlar bile bu inanç sebebiyle anayasanın ilânına rıza gösterdiler. Zira devlet artık parçalanmaya doğru gidiyordu. Bundan önceki metinler her ne kadar

anayasa benzeri düzenlemelerse de, Batıdaki gibi teknik manada anayasa metinleri değillerdi. Bu sefer bir anayasa, çeşitli dini, etnik unsurların devlete bağlılığını sağlayabileceği gibi yakın tehlike halinde devletin önünde duran Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın özerk bir idareye kavuşturulması baskı ve tehdidini de önleyebilirdi ve fakat beklenen olmamıştı. Anayasanın ilânı, Hıristiyan unsurların devlete bağlılığını temin edemediği gibi, kısa bir müddet sonra da meşruti sisteme son verilmişti.

Beşinci kısımda *II. Meşrutiyet'in İlânı ve Sonrası* (s. 343-384) ana başlığı altında meşrutiyetin ilânı, halkın katılımı, Abdülhamid'in tavrı incelenerek ilândan sonraki gelişmelere kısaca bir göz atılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm anayasal gelişmeler, iç isyanlar ve yabancı müdahalesiyle ilgilidir. Bazı anayasaların Avrupa'da iç isyanlar sonucunda vuku bulduğu bir realiteyse de, bu iç isyanlarla Anayasa veya rejim değişikliği talebi arasındaki daha yakın bir ilişki bulunmaktadır. Avrupa'daki bu iç isyanların hedefi anayasayken, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anayasal gelişmelerin hedefi, iç isyanların sonlandırılması ve devletin yıkılmaktan, vatanın parçalanmaktan kurtarılmasıdır. Tanzimat Fermanı, Mısır galesi ve yabancı müdahalesinin en fazla hissedildiği dönemde ilân edilmiştir. Islahat Fermanı, zaten gayrimüslimlerin çıkardıkları karışıklığın sebep olduğu Kırım Savaşı'nın sonrasında ve yabancı müdahalesinin Paris Antlaşmasıyla artık beynelmilel yasal bir hüküm halini aldığı dönemde, Rusya haricindeki büyük devletlerin talebiyle ilân edilmişti. 1876 yılında Kanun-i Esasi'si'nin ilanı ve 1908'de yeniden yürürlüğe konması iç isyanlar ve yabancıların etkisiyle vatanın parçalanmaması amacına yönelikti.

Sonuç olarak Küçükıncı'nın çalışmasında 1908 yılından sonrası incelenmekte ve anlatılmaktadır. Ancak Meşrutiyet'in ilânına çok ciddi katkı sağlayan Arnavutların hayal kırıklığına kısaca değinilmiştir. 1908 Meşrutiyeti'ni kimin ilân ettirdiği hususundaki sahiplik tartışması yanında, ihtilali gerçekleştiren cemiyetin ve hareketin isimlendirilmesinde de ciddi sorunlar olduğundan bu mevzular da mümkün mertebe hassasiyetle incelenmiştir. Zira İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklüğün kimleri kapsadığı konusunda inanılmaz bir karışıklık mevcuttur. Yazar kitabın içerisinde diğer bahislerde olduğu gibi bu konuda da bazı tartışmalara girmekten çekinmemiştir. Rumeli, her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun alamet-i farikası ve Türk nüfusunun yoğun olduğu bir bölgeyse de, devletin en karışık ve karmaşık bir yeriydi ve beynelmilel anlaşma ve dengelerin neredeyse merkezi konumundaydı. Birbirinden farklı din, mezhep ve etnik kökene tabi çok sayıda unsurun bir arada bulunduğu bu bölge uzun zamandır isyan ve tedhiş eylemlerinin olduğu ve her unsurun tetikte beklediği bir yerdi. Ancak 9 Haziran 1908 tarihinde Reval'de VII. Edward ile II. Nikola'nın yaptıkları buluşma nihai görünüm kazanan bir korkuyu da beraberinde getirmişti. Sonradan amacının ve içeriğinin daha farklı olduğu anlaşılan Reval Mülakatı, o tarihe kadar bölge ile ilgili yapılan reform planlarının en tehlikelisi olarak algılandı. Daha önceki tatbik edilen planların meydana getirdiği bölgenin elden çıkacağı endişesi ve korkusu, bu buluşmayla yerini kâbusa bırakmıştı. Cemiyetin gizli yapısının deşifre edilmesi ve tatbikata uğrama ihtimalinin Reval Mülakatıyla çakışması üzerine

cemiyet harekete geçip geri dönülemeyecek noktada olayların inanılmaz bir hızla ve beklenmedik bir şekilde lehlerine gelişmesiyle Meşrutiyetin ilanına muvaffak olmuştu.

